

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Алексейченко Александр Владимирович

Міжнародний порядок: теорія, історія, російський ревізіонізм

УДК 327.5:327(470):327.8

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616>.

2026-1.29

Стаття поширюється на умовах відкритої ліцензії CC BY 4.0

Алексейченко Александр Владимирович
кандидат політичних наук, докторант
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Юрія Ілленка, 36/1, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-2325-1289

Актуальність дослідження зумовлена поглибленням системної кризи міжнародного порядку, що виявляється у зростанні кількості збройних конфліктів, девальвації норм міжнародного права та послабленні механізмів колективної безпеки. У сучасному політичному дискурсі поняття міжнародного порядку наповнюється суперечливими інтерпретаціями, які відображають стратегічні інтереси провідних акторів світової політики. Особливого значення ця проблема набуває у контексті російсько-української війни та ревізіоністської зовнішньої політики Російської Федерації, спрямованої на перегляд результатів Холодної війни.

Мета дослідження полягає у теоретико-методологічному осмисленні категорії міжнародний порядок в умовах трансформації світової системи та у виявленні специфіки російської логіки експансії як чинника системної кризи постбіполярної архітектури безпеки.

Методологічну основу дослідження становлять історичний і системний підходи, що дозволяють розглядати міжнародний порядок як циклічне явище з фазами становлення, стабілізації та кризового розпаду. Використано методи порівняльного аналізу для зіставлення концепцій політичного реалізму й ліберальної традиції, а також дискурсивний аналіз концептуальних документів і публічних заяв провідних політичних акторів.

Результати дослідження засвідчують, що сучасний міжнародний порядок поєднує інституційну збереженість глобальних організацій із деградацією їхньої регулятивної ефективності. Доведено, що російська зовнішньополітична стратегія базується на ревізіоністському трактуванні міжнародного порядку як системи балансу сил і сфер впливу, що суперечить принципам суверенної рівності держав і міжнародного права. Обґрунтовано тезу про перебування світової системи у перехідному стані, в якому формується нова конфліктна конфігурація міжнародних відносин, а досвід російсько-української війни виступає ключовим емпіричним індикатором трансформації та потребує подальшого наукового осмислення. Отримані результати розширюють можливості наукового аналізу сучасних міжнародних процесів та формують підґрунтя для вироблення практичних рекомендацій щодо адаптації зовнішньополітичної стратегії України до умов перехідного міжнародного порядку. Зроблені висновки можуть бути використані у подальших дослідженнях з міжнародних відносин, геополітики та міжнародної безпеки з метою осмислення перспектив формування нової архітектури світового порядку.

Ключові слова: трансформація міжнародного порядку, баланс сил, архітектура міжнародної безпеки, геополітичний інтерес, російський ревізіонізм, війна.

Вступ. Сучасні міжнародні відносини розвиваються в умовах трансформації світового порядку, що проявляється у зростанні конфліктності, девальвації норм міжнародного права та ослабленні механізмів колективної безпеки. Поняття «міжнародний порядок» набуває варіативних інтерпретацій, зумовлених геополітичними інтересами провідних акторів. Визначальним чинником дестабілізації післябіполярної архітектури безпеки є ревізіоністська зовнішня політика РФ, спрямована на обґрунтування експансії на пострадянському просторі. Російсько-українська війна актуалізувала потребу переосмислення категорії «міжнародний порядок» та співвіднесення нормативної моделі «порядку, заснованого на правилах» із практикою силової політики.

Мета та завдання. Метою статті є теоретико-методологічне осмислення поняття «міжнародний порядок» у контексті його сучасної трансформації та з'ясування специфіки російської логіки експансії на пострадянському просторі як чинника системної кризи післябіполярної міжнародної архітектури безпеки.

Для досягнення поставленої мети передбачається розв'язання таких завдань: проаналізувати теоретичні та політико-дискурсивні інтерпретації міжнародного порядку; дослідити концептуальні засади російської зовнішньої політики щодо пострадянського простору; з'ясувати індикатори системної кризи міжнародного порядку в умовах російсько-української війни.

Методи. Методологічну основу дослідження становлять історичний і системний підходи, які дозво-

ляють розглядати міжнародний порядок як циклічне та динамічне явище. Застосовано порівняльний і дискурсивний аналіз для зіставлення теоретичних моделей та політичних інтерпретацій міжнародного порядку, а також структурно-функціональний метод і аналіз статистичних даних для оцінки ролі міжнародних інституцій та виявлення емпіричних індикаторів трансформації міжнародних відносин.

Результати. Сьогодні поняття «міжнародний порядок» широко використовується в політичному й науковому дискурсі, набуваючи переважно драматизованих інтерпретацій. Під впливом політичного популізму та інтелектуальної спрощеності формується апокаліптичний наратив про нібито неминучу катастрофу світового порядку. Водночас подібні риторичні конструкції не дозволяють повною мірою зрозуміти глибинні причини трансформації міжнародної системи та потребують науково виваженого аналізу процесів, що визначають сучасну динаміку світової політики.

Сучасний етап світової історії характеризується формуванням нової якості глобалізації та нівелюванням цивілізаційних відмінностей, що спричинило відродження націоналізму й посилення пріоритету національного інтересу як чинників геополітичної конкуренції. Ідеологічним маркером цього зламу став виступ В. Путіна на Мюнхенській конференції з безпеки 2007 р., у якому було поставлено під сумнів принципи ліберального міжнародного порядку. Подальші події, - війна Росії проти Грузії у 2008 р., анексія українського Криму (2014), інтервенція РФ у Сирії (2015-2024) та демонтаж режимів міжнародного контролю над озброєннями - засвідчили послідовну ерозію механізмів стримування і девальвацію міжнародного права. Паралельно посилюються тенденції суверенізму та ізоляціонізму (Brexit, політика «America First», поширення авторитарних моделей), що призвело до ослаблення універсальних інституцій безпеки та кризи механізмів колективного реагування. Сукупність цих процесів спричинила кризу міжнародного порядку, зростання глобальної невизначеності та нормалізацію «військової непередбачуваності» у політичному дискурсі. Своєрідною межею між попередньою та сучасною моделями світового порядку стала повномасштабна агресія РФ проти України у 2022 р., яка зруйнувала архітектуру європейської безпеки й засвідчила системний характер кризи міжнародного порядку.

Оскільки в кризовому стані перебуває й саме уявлення про міжнародний порядок як стабільну систему норм і правил, за цих умов набуває особливої актуальності наукова проблема дослідження категорії «міжнародний порядок» у межах теорії міжнародних відносин. Її аналіз в історичній динаміці дасть змогу виявити кількість моделей міжнародного порядку, механізми їх трансформації та якісні відмінності між ними. У межах статті автор

уточнює поняття «міжнародний порядок» і пропонує окреслити контури цього міжнародно-політичного явища крізь призму національного інтересу.

Слід зазначити, що поняття «міжнародний порядок» не визначене у Статуті ООН, однак його елементи закладені в основоположних принципах міжнародного права, зокрема суверенної рівності держав, заборони застосування сили та мирного врегулювання спорів (ст. 2 Статуту ООН). Це зумовлює його функціонування переважно в межах теоретичних інтерпретацій політичного реалізму та ідеалізму (лібералізму).

У політичному реалізмі міжнародний порядок трактується як результат співвідношення сил і національних інтересів провідних держав та як динамічна структура, що змінюється разом із трансформацією балансу сил. Так, Г. Моргентау пов'язував міжнародний порядок із боротьбою держав за владу та реалізацією національних інтересів [7], тоді як К. Волтц інтерпретував його як похідну від структури міжнародної системи та розподілу можливостей між її основними акторами [14].

Натомість у межах ідеалістичної (ліберальної) традиції міжнародний порядок осмислюється як нормативна система, заснована на загальновизнаних принципах міжнародного права, колективної безпеки та діяльності багатосторонніх інституцій. Зокрема, Г. Булл розглядав міжнародний порядок як прояв існування «міжнародного суспільства», у якому держави дотримуються спільних правил і норм [3], тоді як Р. Кеогейн наголошував на стабілізуючій ролі міжнародних інститутів у підтриманні передбачуваності міжнародних відносин [6].

У цьому контексті перенесення теоретичних напрацювань фундаторів теорії міжнародних відносин на вплив повномасштабної агресії Росії проти України (2022) на стан міжнародної системи дозволяє по-новому інтерпретувати природу сучасної системної кризи міжнародного порядку. Слід погодитись з дослідниками, які дотримуються думки, що міжнародна система перебуває на стадії чергового перехідного періоду, суттю якого є геополітична невизначеність та правова пауза в плані визначення імплементаційних рамок майбутнього світового порядку [4; 11].

Російська війна в Україні підтвердила ключові положення політичного реалізму щодо визначальної ролі сили, національного інтересу та боротьби за геополітичний вплив. Водночас активізація санкційної політики, мобілізація міжнародних коаліцій та інституційна реакція Заходу демонструють збереження ліберально-інституційної логіки підтримання порядку. Відтак, сучасна криза міжнародних відносин постає як точка перетину двох аналітичних традицій, де силова динаміка і нормативні механізми не лише співіснують, а й перебувають у стані постійної напруженої взаємодії. Тобто, міжнародна криза виступає емпіричним середовищем,

у якому класичні теоретичні підходи знаходять своє практичне підтвердження, що створює підстави для подальшого концептуального узагальнення їхніх положень.

Саме тому міжнародний порядок доцільно трактувати як систему взаємодії нормативних і силових чинників, співвідношення яких визначає характер сучасної міжнародно-політичної динаміки. З огляду на це, подальший аналіз доцільно зосередити на емпіричних індикаторах інституціоналізації міжнародного порядку, що проявляються у функціонуванні міжнародних організацій, політичному дискурсі провідних акторів та застосуванні санкційних механізмів.

Отже, поняття «міжнародний порядок» використовується переважно у двох теоретичних площинах: політичного реалізму, як спроба суб'єктивно означити історичні, наявні та перспективні контури змін у структурі, принципах та інститутах, що регулюють відносини між державами у системі міжнародних відносин; й ідеалізму, що пов'язаний з прагненням практичного закріплення міжнародного порядку у вигляді міжнародно визнаних норм. У нормативному сенсі, «міжнародний порядок» інтродукується у систему міжнародних договорів та міждержавних угод.

З огляду на сказане, термінологічне сполучення «міжнародний порядок» представляє систему міжнародних відносин, в якій наявні міжнародні інститути, політичні норми, економічні та військові відносини не лише отримали інституційну легітимізацію у міжнародно-правових та міждержавних договорах, але й були визнані акторами міжнародних відносин у якості базової основи міждержавного існування на певному етапі еволюції системи міжнародних відносин.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від XVII ст. до сьогодення. Підхід до вибору хронологічних рамок дослідження обумовлений історико-політичними рамками існування міжнародного порядку. У цьому сенсі міжнародний порядок - це проміжок часу, що характеризується стабільністю міждержавних відносин та фіксацією (політичним визнанням) геополітичних змін між провідними акторами міжнародних відносин у конкретну історичну епоху. Таким чином, міжнародний порядок - це не статична структура правил, а еволюціонуюча в історичному часі складова системи міжнародних відносин, в якій періодично відбуваються зміни, що призводить до розпаду сталої архітектури світового порядку та формування нового.

Традиційно ранні етапи міжнародного порядку дослідники воліють пов'язувати з періодами формування та процвітання таких великих імперій, як Римська імперія, імперія Карла Великого, Монгольська та Османська. Всі означені поліетнічні імперські об'єднання пройшли стадії свого розквіту, занепаду та безумовно залишили свій відбиток на

принципах, за якими відбувалася організація практичної сторони забезпечення імперського інтересу та порядку в системі міждержавних відносин. В основі системного порядку лежало визнання військової сили імперії. Остання встановлювала базові цінності та правила взаємодії в межах імперії. Архітектура світового порядку була виключно гегемоністською та формувалася за результатами численних війн.

Появу нової якості світового порядку у системі міжнародних відносин необхідно віднести до періоду Великих географічних відкриттів у XV – XVI ст., який став часом розгортання європейської глобальної експансії та початком практики формування гегемоністської політики європоцентризму. Своєрідним прологом до встановлення системного порядку в Європі стала Тридцятирічна війна (1618-1648), по закінченні якої було встановлено Вестфальську систему міжнародних відносин, що за своєю сутністю була багатополлярною.

Прагматична логіка європейських монархів підказувала не допускати появи явної геополітичної гегемонії з боку можливого потенційного суперника. Саме тому багатополлярність стала розглядатися як своєрідна гарантія територіальної цілісності і особистої безпеки. Нова архітектура відносин ґрунтувалася на принципах суверенітету держав, рівності та невтручання у внутрішні справи. Національна держава стала основним актором європейської політики, а пріоритет національних інтересів над іншими та підтримка балансу сил ставали системними принципами. Такий стан міжнародного порядку в європейській підсистемі відносин став результатом усвідомлення і узгодження правителями правил поведінки та наслідком компромісних домовленостей. Як зазначав колишній держсекретар США Г. Кіссінджер, новий порядок «покладался на систему незалежних держав, що утримувалися від втручання у внутрішні справи одна одної і стримували власні амбіції за допомогою загальної рівноваги сил» [1, с. 11].

Попри те, що Вестфальські договори не містили термінологічного сполучення «баланс сил», саме поняття, на думку дослідника з Центрально-Європейського університету І. Янжековича, стало частиною дипломатичної практики [12]. З часом словосполучення переросло у фундаментальний принцип дипломатії та стало аксіомою політичної науки. Загалом, Вестфальський міжнародний порядок проіснував до кінця XVIII ст. і завершився масштабною геополітичною кризою.

Інтелектуальною передумовою руйнації Вестфальської міжнародної системи стала наукова та суспільно-політична діяльність європейських просвітників. Як наслідок, масштабна подія європейської історії XVIII ст. – Французька революція. Абсолютна монархія Бурбонів впала. Перша французька конституція стала прологом Якобінської дик-

татури. Наступний ланцюжок політичних та соціальних подій фіналізувався в імперський режим Наполеона Бонапарта. Нова Франція становила не лише серйозну загрозу стабільності та безпеці європейських монархій, але й знищила всю традиційну систему європейського порядку.

На зміну їй країни антинаполеонівської коаліції на Віденському конгресі 1814-1815 рр. закріпили статусну роль переможців і зафіксували контури нової системної європейської архітектури, названої Віденською. У Заключному акті Віденського конгресу провідні європейські монархії перекроїли на свою користь всю континентальну політичну карту. Тоді ж система була підкріплена актом організації Священного союзу, підписаному у вересні 1815 р. австрійським і російським імператорами та пруським королем.

Створення Священного союзу закріпило нові правила європейського порядку у системі міжнародних відносин. При цьому, попри досить виразно окреслений політичний консерватизм, союз монархів на певний проміжок часу утворив неформальну, але досить ефективну систему європейського «концерту». Такий стан міждержавних відносин Г. Кісінджер назвав позитивною формою підтримки європейського порядку, позаяк його життєздатність трималась на «в створеному ним балансі між легітимністю та силою, а також у відносній вазі кожного з цих компонентів» [1, с. 70].

В основу архітектури Віденської підсистеми міжнародних відносин було покладено принцип географічного простору, або геополітичного контролю у межах колоніальних імперій. При цьому, вирішувати міждержавні проблеми передбачалася шляхом компромісів і коаліційних угод. Гомогенність монархічних політичних режимів та зацікавленість акторів у підтримці балансу сил надавали системі стабільності. На думку англійського історика дипломатії А. Дж. Тейлора, Європа періоду Віденської підсистеми «у часі мирно існувала стільки, скільки далі у часі відбувалися війни. Цьому періоду миру Європа завдячує балансу сил. У цей час, жодна з держав ніколи не була настільки сильною, аби поглинути іншу. Баланс між великими державами став причиною збереження малих держав, які раніше обов'язково були б захоплені більш великими країнами» [13].

Початком кризи Віденського порядку можна вважати Кримську війну (1853-1856). Війна хоч і закінчилася поразкою Росії, але дипломатія поки ще продовжувала залишатися засобом підтримки та розв'язання європейських протиріч. На Паризькому конгресі (1856), Лондонській (1871) та Берлінській конференціях (1878) були вирішені спірні питання між головними європейськими акторами.

Довготривале збереження багатополлярної моделі рівноваги Віденського періоду було неможливим з причини її випробування двома факто-

рами. По-перше, остаточним закріпленням націоналізму, як ідеології і політичного руху, за яким вищою формою суспільної єдності у державі стає нація. По-друге, тим, що перспектива подальшого існування європейської рівноваги була поставлена під сумнів проголошенням у 1871 р. Німецької імперії.

Остаточну крапку в історії Віденської архітектури безпеки, що забезпечувалася завдяки балансу інтересів головних гравців європейської політики, поставила Перша світова війна. У результаті війни монархії Романових у Росії, Гогенцоллернів у Німеччині та Габсбургів в Австро-Угорщині припинили своє існування. Після закінчення Першої світової війни категорія міжнародний порядок отримує своє втілення вже у Версальській системі міжнародних відносин, що претендує на статус глобальної. Ознакою глобалізації стало входження до кола провідних акторів – США, Японії та Китаю, а також утворення першої загальносвітової організації – Ліги Націй. Міжнародна організація мала стати гарантом нового світового порядку та не допустити виникнення нових глобальних конфліктів.

Цей історичний проміжок характеризується переходом від часу європейського домінування у системі міжнародних відносин до затвердження багатополлярного світу. На руїнах європейських імперій з'явилася дев'ять нових держав, а Сполучені Штати стали претендувати на роль глобального лідера. Американський президент В. Вільсон запропонував програму з 14-ти пунктів, покладену в основу нового світового устрою. Появі нового глобального центру сприяла ефективна ліберальна американська економічна модель. Із появою нових держав і глобальних лідерів змінився світовий баланс сил. Виник новий тип міждержавних відносин, у змісті яких ідеологія (національна, комуністична) стала визначати практичну сторону геополітичних інтересів. Втім, попри появу нової архітектури міжнародних відносин, Версальський порядок не став всеосяжним, проіснувавши всього двадцять років. Такий короткотривалий термін можна прояснити кількома причинами.

По-перше, Версальська системна архітектура, згідно задуму засновників, мала стати загальносвітовою, однак на практиці вона виконувала радше функцію регулятора європейської підсистеми. Світову політику продовжували визначати відносини між великими європейськими державами. Так сталося тому, що з системи міжнародних відносин надовго випали три найбільші держави, без яких забезпечення стабільності в Європі було вже неможливим: США, які все ще не могли подолати свій ізоляціонізм; Радянський Союз, який після більшовицького перевороту на багато років став «*persona non grata*» у системі міжнародних відносин і Німеччина, визнана головною винуватицею війни.

Можна дискутувати щодо ступеня несправедливості Версальського миру, однак не викликає

сумнівів той факт, що Версальська архітектура для Німеччини стала вкрай принизливою формою повоєнного устрою. Останню «призначили» відповідальною за початок Великої війни та перетворили на аутсайдера європейської політики. За Версальським договором Німеччина втратила 13 відсотків своїх територій в Європі (понад 43 200 квадратних кілометрів) та десяту частину населення. Протягом 79 років, фактично до 1988 р. Німеччина мала б виплачувати репарації країнам Антанти як компенсацію за заподіяну їм шкоду під час війни. Разом, усе це сприяло появі реваншистських, а потім нацистських ідей [9].

По-друге, багатополярна структура європейських відносин, яка існувала у часи Віденського порядку, у міжвоєнний період перетворилася на британсько-французький політичний дует. В Європі не було жодної країни, яка за своїм економічним та військовим потенціалом могла б створити для них конкуренцію. Втім, для підтримки стабільного стану європейської підсистеми політичної ваги двох країн все ж було замало. Ключовими міжнародно-правовими документами цього неформального союзу стали Версальський, Сен-Жерменський, Тріанонський, Нейїський та Севрський договори. І саме політико-правові рамки цих договорів стали підставою для майбутніх конфліктів та протиріч міжвоєнного періоду.

По-третє, європейські країни після перерозподілу колоніальних володінь встановили підмандатну систему, яка здавалася їм ідеальною формою підтримки порядку на периферії, але в реальності колоніальний інтерес продовжував залишатися у центрі уваги європейських політиків. Вже у 1935 р. італійські війська, використовуючи сучасну та хімічну зброю, вторглись в Ефіопію.

По-четверте, системним недоліком Версальського порядку став процес формування нової якості світової економіки. Війна призвела до значних руйнувань промислової та сільськогосподарської інфраструктури Центральної та Східної Європи. Економічні зв'язки були знищені з появою нових держав. Масштабний економічний простір Німецької, Російської і Австро-Угорської імперій через рішення Версальської конференції був перетворений на ринки малих національних держав, які одразу відмежувалися одна від одної митними бар'єрами. І, насамкінець, Велика війна виснажила ресурси воюючих країн.

Революційна криза, депресія, світова економічна криза 1929-1933 рр. сприяли радикалізації суспільства у різних країнах, а також поширенню фашизму і націоналізму. Соціалістична і комуністична ідеологія охопила різні верстви населення не лише європейських, але й азійських країн. Концепція ідеологічного протистояння двох соціально-політичних систем ускладнювала діалог між СРСР та іншими європейськими країнами. Політики

у Радянському Союзі та на Заході бачили архітектуру європейської безпеки крізь призму боротьби двох протилежностей – соціалізму та капіталізму. Але практична сторона міжнародних відносин не завжди вкладалася в рамки цієї бінарної логіки. Це робило їх непередбачуваними, а Версальський порядок хитким.

Тому Версальський порядок проіснував недовго. У 1938 р. Мюнхенська угода Франції, Великобританії, Німеччини та Італії загострила кризу Версальської системи міжнародних відносин. Наступні події, а саме: аншлюс Австрії, розчленування Чехословаччини, а також поділ Центрально-Східної Європи на сфери впливу, згідно таємних протоколів до радянсько-німецького договору 1939 року про ненапад, остаточно підірвали архітектуру Версальської системи. Натомість Друга світова війна остаточно припинила існування Версальського міжнародного порядку.

Перші контури майбутнього біполярного світу були позначені лідерами Великої Британії, СРСР і США на Тегеранській та Ялтинській конференціях, а вже у Потсдамі архітектура нової системи отримала свої кінцеві геополітичні рамки. Слід визнати, що вже на стадії підготовки остаточного рішення майбутній світовий устрій був далеким від принципів справедливого міжнародного порядку. І це при тому, що на думку президента США Ф. Рузвельта, центральним елементом світового безпекового формату мала стати Організація об'єднаних націй (ООН). Але вже на стадії вибудовування контурів нового світового порядку країни-переможці прагматично закладали принцип сили в якості монопольного права для окремих держав. Про що свідчив проєкт структури ООН, що передбачала створення трьох гілок влади: загальної, або представницької (формат світової асамблеї); виконавчої на чолі із представниками «великої четвірки», та охоронної, до якої мають увійти чотири «країни-шерифи».

Позаяк Ялтинсько-Потсдамську систему формували країни-переможці, вони ж ставали гарантами її стабільності. Незважаючи на те, що засновники системи на етапі обговорення контурів світової архітектури ідеалістично мріяли про поліцентричність, вона досить швидко трансформувалася у всеосяжний біполярний порядок.

Між тим, сам порядок не мав міцної договірної бази. У Потсдамі держави-переможниці свої рішення оформили у двох документах: Протоколи Берлінської конференції трьох держав та Декларації. Всі домовленості, що лежали в основі майбутнього мирного договору, офіційно не були зафіксовані, а мали усний характер. Довгий час домовленості були декларативними та секретними. Так, зокрема, за результатами усних угод був здійснений розподіл Східної Пруссії між СРСР та Польщею. Німеччина була розділена на чотири окупаційні зони. Вже через рік після Потсдамської

конференції між СРСР, США та Великою Британією були неформально визначені зони геополітичних інтересів. Таким чином, умови формування післявоєнної архітектури були продиктовані правом переможців над переможеними.

Характерним явищем Ялтинсько-Потсдамської міжнародної системи стала «холодна війна». Парадоксально, але цей тип війни визначили, як базовий елемент біполярної архітектури і особливий тип міждержавного конфлікту. Конфліктність виражалася у високій інтенсивності ідеологічної боротьби, блоковому мисленні та гонці озброєнь. При цьому, на відміну від попередніх системних варіантів міжнародного порядку глобальний простір поділили дві ядерні наддержави – США та СРСР. Ядерна зброя стала складовою глобального безпекового формату та перетворилася на інструмент взаємного стримування. Гонка озброєння та прагнення досягти переваги над опонентом стали характерними рисами системної архітектури. На початок 70-х рр. ХХ ст. міжнародний порядок ядерної епохи трансформувався у модель «конфронтаційної стабільності». Пізніше, вже на момент початку гorbачовського діалогу з Заходом, в середині 1980-х рр., Радянський Союз мав близько 45 тисяч ядерних боезапасів, тоді як в ядерному арсеналі США було приблизно 23,4 тисячі засобів зброї масового знищення [8]. Саме з причини загрози повного ядерного знищення жодна з двох наддержав не могла піти на ризик широкомасштабного конфлікту. Іншими словами, саме страх, як емоційна реакція на потенційну загрозу для свого особистого життя, забезпечив комфорт європейської підсистеми протягом біполярного періоду міжнародних відносин.

Післявоєнний порядок був конфронтаційним і з причини політичного та ідеологічного протистояння між країнами «соціалістичного табору» та «вільним західним світом». Під конфронтацією ми розуміємо такий тип відносин між країнами, в якому міжнародні дії однієї сторони систематично протиставляються діям іншої країни. Особливим об'єктом конфронтації стала периферія. Ззовні конфронтація представлялася як протистояння двох соціально-політичних ідеалів. Політичний Захід відстоював ідеї особистої свободи, демократії та конкурентного ринку. Політичний Схід протиставив опоненту ідею колективізму, соціальної справедливості та регульованої економіки. Відповідно, ідеологічна непримиримість переносилася на підсистемну периферію. У реальності причиною периферійної конфронтації були геополітичні інтереси двох ядерних наддержав.

Національно-визвольні та антиколоніальні рухи періоду біполярності переростали у численні військові конфлікти в Африці та Азії. При цьому США та СРСР ставали головними ідеологічними натхненниками та фінансовими спонсорами цих війн. До цього часу складно вирахувати всі витрати

Радянського Союзу на так званій «експорт революції». Для прикладу, списання путінським режимом у 2014 р. 31 млрд дол. США кубинського боргу перед Радянським Союзом є лише одним з красномовних фактів з численних кремлівських витрат на підтримку антидержавних сил (екстремістів, сепаратистів, терористів) та прокомуністичних рухів.

І все ж, попри недоліки Ялтинсько-Потсдамської системи, слід визнати, що окремі світові процеси на цьому етапі історії були об'єктом високого ступеня керованості. Такими прикладами можуть бути визнані: Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, космічному просторі та під водою (1963), Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (1968 р.), Угоди про обмеження стратегічних озброєнь (ОСО-1, 1972), (ОСО-2, 1979), Гельсінкський заключний акт (1975 р.). Блокова дисципліна та правила визначалися двома наддержавами. Це забезпечувало процес визнання або невизнання прийнятих рішень усіма іншими акторами міжнародних відносин. До того ж, біполярний порядок базувався на неформальному визнанні певних геополітичних інтересів опонента. Так, США після Угорської революції (1956) та «Празької весни» (1968) змушені були змиритись з обмеженою «доктриною Брежньєва» міжнародною суб'єктивністю держав ЦСЄ. Натомість Радянський Союз після Карибської кризи (1962) де-факто визнав доктрину Монро, зовнішньополітичний принцип, за яким континентальна Америка ставала об'єктом виключно американського інтересу.

Таким чином, не зважаючи на високий ступінь ядерної конкуренції та відверто блоковий механізм забезпечення світового порядку Ялтинсько-Потсдамські системні правила дозволили уникнути переростання «холодної війни» у її гарячу фазу. Сама ж міжнародна система проіснувала до 1991 р., а її занепад став результатом розпаду Радянського Союзу.

З розпадом у 1991 р. СРСР та розпуском Варшавського Договору міжнародна система на декілька років перетворилася на плюралістичну однополярність. Параметри цієї архітектури не отримали оформлення в рамках будь-якого міжнародного форуму. Характерною рисою нової архітектури стало домінування США у світовій політиці, військовій, економічній та культурній сферах. Окремі історики та політологи наголошують на необхідності говорити про глобальне домінування «Рах Americana». На нашу думку, подібне твердження, це до певної міри гіпертрофоване бажання російської політичної еліти публічно заявити про хибність розпаду Ялтинсько-Потсдамської системної архітектури. До того ж, проглядається відверте бажання підмінити позитиви перехідного періоду (збільшення чисельності демократичних країн, визнання особистих свобод у якості фундаментального принципу, розширення НАТО) твердженням

про авторитарність Заходу на чолі зі Сполученими Штатами Америки над усім світом.

Насправді однією з головних причин кризи міжнародного порядку стала політика РФ, спрямована на перегляд усталених міжнародних правил, встановлених за результатами Холодної війни. Цей ревізійний геостратегічний курс Росії знайшов теоретичне обґрунтування в шести редакціях концепцій зовнішньої політики РФ, затверджених в період після розпаду Радянського Союзу в 1991 р. Періодична зміна редакцій зовнішньополітичної концепції РФ демонструє динаміку зростання російських геополітичних амбіцій. Від «Концепції зовнішньої політики» 1993 року часів президентства Б. Єльцина, в якій закріплювався курс на налагодження партнерських відносин із США та провідними європейськими державами, до відверто ревізійної концепції 2023 року, в якій пострадянський простір оголошувався «зоною привілейованих інтересів» Москви. Російський ревізійнізм, визначальною ознакою якого стало намагання Кремля окреслити власні «червоні лінії» на пострадянському просторі та європейській підсистемі стали причиною колапсу всієї глобальної архітектури.

Певним інтелектуальним фактором у системному ланцюжку знищення безпекової європейської архітектури стали численні виступи російських політиків в яких вони критикують Захід за його «нескінченну експансію». Цим самим обґрунтовується причина початку російської війни проти України та аргументується необхідність російської присутності у ряді колишніх радянських республік (військові бази у Вірменії, Білорусі, Казахстані, Киргизстані, Таджикистані, в підконтрольних Росії сепаратистських регіонах Південної Осетії і Абхазії на території Грузії). Втім, концептуальні рамки сучасна російська зовнішня парадигма отримала з проголошення Путіним «Мюнхенської промови» у лютому 2007 р. Його промова, що характеризувалася критикою однополярного світового порядку та негативним ставленням до практики розширення НАТО, була прийнята на Заході як певний теоретичний концепт. Але вже у наступному році Москва підкріпила його словесними аргументами, коли у серпні 2008 р. спровокувала війну з Грузією. Відтоді силовий сценарій реалізації концептуальних рамок зовнішньої політики став візитівкою Росії на міжнародній арені. Натомість заява Путіна про розпад СРСР як «геополітичну катастрофу» та його Мюнхенська промова 2007 р. закріпили ревізійний курс Кремля на перегляд чинного міжнародного порядку.

Дослідження російських воєн в Грузії (2008) та Україні (з 2014) засвідчує, що обидва конфлікти є взаємопов'язаними епізодами єдиної імперської стратегії РФ. Її ключовим змістом виступає заперечення суб'єктності пострадянських держав та утримання їх у статусі «зони привілейованих інтересів».

Спільними тригерами обох російських агресивних війн проти пострадянських країн стали європейські і євроатлантичні прагнення Грузії та України, а також їх небажання перебування у російській сфері геополітичного впливу. Слабка та обережна реакція Заходу на російсько-грузинську війну 2008 р. сформувала переконання у Кремлі про можливість безкарного використання сили, що сприяло початку збройної агресії проти України у 2014 р., що триває донині. В обох війнах Росія застосовувала схожий набір псевдоправових інструментів (паспортизацію, маніпуляцію самовизначенням, гуманітарні міфи, інверсію ролей «агресор - жертва»). Така практика демонструє свідоме викривлення Москвою міжнародно-правових норм і перетворення їх на інструмент політичної маніпуляції, який покликаний легітимізувати силове втручання.

Гібридна модель російської агресії демонструє чітку структурну наступність. У Грузії РФ апробувала ключові елементи цього інструментарію. Це створення квазідержав, використання проксі-угруповань, спецслужб, проведення кібератак та застосування енергетичного тиску як засобу політичного впливу. В українському випадку зазначений арсенал був суттєво розширений: до нього були інтегровані масштабні інформаційно-психологічні операції, залучення приватних військових компаній, кібератаки, систематичні масовані ракетно-дронові удари, метою яких стало руйнування об'єктів критичної інфраструктури. Україна стала першим випадком, коли Росія задіяла повний спектр гібридних інструментів синхронно, що зумовило трансформацію гібридної моделі у формат повномасштабної війни. Паралельно РФ здійснювала системні порушення норм міжнародного права, від незаконного застосування сили до умисних атак на цивільне населення, масових депортацій, що підтверджується рішеннями ЄСПЛ та ордерами МКС, які фіксують міжнародно-правову відповідальність російського керівництва.

Таким чином, війни проти Грузії та України становлять два послідовні етапи єдиної імперської стратегії Росії. Україна стала її кульмінацією, де гібридні методи, які були апробовані у 2008 р., були масштабовані до рівня повномасштабної воєнної експансії. Як написав політолог І. Крастев, у статті про російський ревізійнізм, «Росія вдалася до військової сили (в Україні у 2014 році. – Авт.) тому, що вона хотіла встановити нові правила гри, а не тому, що у неї не було інших варіантів», натомість анексією Криму Росія продемонструвала «готовність перетнути червону межу, позначену Заходом, - стосовно правових норм і структури європейського правопорядку часів холодної війни» [2].

З огляду на спроби РФ переглянути результати Холодної війни, а також на її політику формування своєрідної коаліції ревізійних держав (КНР,

Иран, КНДР), системна архітектура міжнародного порядку на даний час знаходиться на перехідному, або трансформаційному етапі. Відповідно, світовий порядок зараз перебуває на стадії кризи, а контури майбутньої архітектури знаходиться у процесі формування своїх договірних параметрів.

Підтвердженням цьому є оцінка російсько-української війни в РФ і на Заході. В російській політичній риторичі, після введення близько п'ятдесятьма країнами світу санкцій проти країни-агресорки, закріпився термін «проксі-учасники» війни. Це ті країни, які в тій або іншій формі підтримують Україну. Сам термін своє визначення отримав в праці британського політолога та експерта ЄС та НАТО з гібридних загроз Ендрю Мамфорда, коли у 2013 р. вийшла друком його праця «Проксі-війна» [8]. Ми не будемо аналізувати тему «проксі-війн», адже вона не є основним об'єктом нашого наукового дослідження. Втім зауважимо, що у своєму інтерв'ю Fox News держсекретар США М. Рубіо заявив, що повномасштабна війна Росії проти України – це «відверто кажучи, проксі-війна між двома ядерними країнами – США, які допомагають Україні, та Росією. І їй потрібно покласти край» [12]. З огляду на вище наведені аргументи, справедливо визнати, що у конфронтаційний формат сучасного перехідного періоду в тій чи іншій мірі втягнуто багато країн. Спостерігається факт масштабної міжнародної кризи. Лише завдячуючи економічній глобалізації (ТНК), функціонуванню системних акторів міжнародних відносин (ООН, НАТО, ЄС, БРИКС та інші міждержавні об'єднання) та наявності струмуючого фактору ядерної зброї підсистемний конфлікт в Європі не переріс у загальносвітовий.

Про факт перехідного періоду в процесі формування світової архітектури свідчить і хід наростаючої конкуренції двох головних економічних гігантів – США та КНР.

Також варто наголосити, що завершення Холодної війни так і не отримало свого юридично-правового оформлення у вигляді спільно прийнятого документу. З цієї причини нова архітектура світового порядку знаходиться у перехідному періоді та очікує своєї договірної основи. Саме тому, забезпечення стійкої організаційної основи міжнародного життя поки що знаходиться на етапі пошуку та формування майбутніх контурів світової архітектури.

Додатковим аргументом на користь нашого твердження про перехідний період міжнародної архітектури свідчить продовження існування деяких елементів вже неіснуючої Ялтинсько-Потсдамської системи. Наприклад, ООН, у діяльності якої все очевиднішим стає невідповідність інституту постійних членів Організації новій світовій реальності, яка все більше вступає у протиріччя з особистими інтересами постійних членів.

Таким чином, міжнародна система перебуває на стадії чергового перехідного періоду, суттю якого

є геополітична невизначеність та правова пауза в плані визначення імплементаційних рамок майбутнього світового порядку. Щодо використання термінологічного сполучення «архітектура світового порядку», то воно на даний час втратило свою актуальність з причини російської агресії проти України, виникнення військового конфлікту, в який в тій або іншій мірі втягнуті основні актори міжнародних відносин. Російсько-українська війна, яка має підсистемний характер, потенційно може стати остаточною крапкою руйнації біполярної архітектури, а її справедливе закінчення має відкрити шлях до встановлення нової системної архітектури.

Висновки. Таким чином, наше дослідження показало, що міжнародна система перебуває на стадії перехідного періоду, суттю якого є геополітична невизначеність щодо визначення рамок майбутнього світового порядку. Також слід констатувати, що використання термінологічного сполучення «архітектура світового порядку» втратило свою актуальність з причини російської агресії проти України, виникнення військового конфлікту, в який в тій або іншій мірі втягнуті основні актори міжнародних відносин. Російсько-українська війна, яка має підсистемний характер, потенційно може стати остаточною крапкою руйнації біполярної архітектури, а її справедливе закінчення має відкрити шлях до встановлення нової системної архітектури.

Аналіз концептуальних засад зовнішньополітичної стратегії РФ засвідчив, що в сучасній російській науково-політичній інтерпретації словосполучення «світовий порядок» використовується переважно як ідеологічний конструкт з імплементації російських геополітичних претензій на панування в європейській підсистемі міжнародних відносин. Маючи на меті обґрунтувати свої зовнішньополітичні інтереси, російська еліта використала процес розширення НАТО, як політичну індульгенцію за допомогою якої аргументується правомочність агресивних дій. Однак таке виключно мілітарне розуміння правил міжнародного порядку слугує обґрунтуванню військової практики та інтродукує мілітаризм у сферу міждержавної конкуренції.

Сучасна російська конотація про необхідність проведення «нової Ялти» обумовлена бажанням російської політичної еліти повернутися у формат біполярної архітектури, того історичного періоду, в якому долю інших країн визначало обмежене коло світових акторів. Для України сценарій «нової Ялти» – це однозначно обмеження суверенітету нашої держави.

Підсумовуючи, автор висловлює думку, що сучасний міжнародний порядок перебуває у точці біфуркації. Звідси досить складно надати кінцеву відповідь на питання, який саме міжнародний порядок прийде на зміну геополітичній невизначеності. Чи стане світ біполярним і його розділять США та Китай, або поряд з ними світова архітек-

тура стане об'єктом блокової конкуренції? Відповідь на поставлені запитання ми отримуємо у майбутньому, і тому формулювати остаточні висновки є передчасним. У цій ситуації фундаментальним завданням для України є високий ступінь готовності відстояти свою підсистему автономності та досягти максимальної співпраці з партнерами на шляху інтеграції до Європейського Союзу і НАТО.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Кіссінджер, Генрі. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті / пер. з англ. Надія Коваль. 4-те вид. К.: Наш формат, 2025, 400 с.

2. Крастев, Іван. Російський ревізіонізм: путінський план повалення європейського правопорядку. *Часопис* І. 2014. № 77. URL: https://www.ji.lviv.ua/n77texts/Rosijskyj_revizionizm.htm (дата звернення: 23.02.2026)

3. Bull, Hedley. *The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics*. 1977. New York: Columbia University Press, 365 pp.

4. Hansen B. *The Unipolar World Order and its Dynamics*. In: *The New World Order: Contrasting Theories*. London: Palgrave Macmillan, 2016, p. 112–133. URL: https://www.researchgate.net/publication/304750530_The_Unipolar_World_Order_and_its_Dynamics (дата звернення: 19.12.2025)

5. Janžekovič, I. *The Balance of Power from the Thirty Years' War and the Peace of Westphalia (1648) to the War of the Spanish Succession and the Peace of Utrecht (1713)*. *History of European Ideas*. 2023, 49 (3), 561–579. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01916599.2022.2077401#abstract> (дата звернення: 22.11.2025)

6. Keohane, R. O. *Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, 1984, 290 pp.

7. Morgenthau, H. J. *Politics among nations. The struggle for power and peace*. New York, Alfred A. Knopf, 1948, 489 pp.

8. Mumford, A. *Proxy Warfare*. Cambridge, UK: Polity Press, 2013. 141 pp. URL: <https://archive.org/details/proxywarfare0000mumf> (дата звернення: 22.11.2025)

9. Nuclear weapon modernization continues but the outlook for arms control is bleak. *New SIPRI Yearbook out now STOCKHOLM INTERNATIONAL PEACE RESEARCH INSTITUTE* 15 June 2020. URL: <https://www.sipri.org/media/press-release/2020/nuclear-weapon-modernization-continues-outlook-arms-control-bleak-new-sipri-yearbook-out-now> (дата звернення: 22.11.2025)

10. O'Neill, Aaron. *Treaty of Versailles - Statistics & Facts* Jul. Statista, Jul 3. 2024. URL: <https://www.statista.com/topics/5893/treaty-of-versailles/#topicOverview>. (дата звернення: 22.11.2025)

11. Reich, S., Lebow, R. N. *Influence and Hegemony: Shifting Patterns of Material and Social Power in World Politics*. *All Azimuth*. 2017, 1 (6), 17–47. URL: https://www.allazimuth.com/wp-content/uploads/2018/02/Simon-Reich_Influence-and-Hegemony_All-Azimuth-Jul2017_.pdf (дата звернення: 05.12.2025)

12. Secretary of State Rubio vows diplomacy attempts will continue in effort to end Russia's war in Ukraine. Rubio says Trump is the only person who can end the war. By Ashley Carnahan. *Fox News*. 06.03.2025. URL: <https://www.foxnews.com/media/secretary-state-rubio-vows-diplomacy-attempts-continue-effort-end-russias-war-ukraine>. (дата звернення: 22.11.2025)

13. Taylor, A.J.P. (1954). *The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918*. Oxford University Press, 687 pp. URL: <https://archive.org/details/dli.bengal.10689.13016> (дата звернення: 22.12.2025)

14. Waltz, K. N. (1979). *Theory of international politics*. McGraw-Hill. 1979. 251 pp.

REFERENCES:

1. Kissinger, Henry. (2025). *World Order. Reflections on the Character of Nations in Historical Context* / trans. from English. Nadiya Koval. 4th ed. K.: Nash format, 400 pp. [in Ukrainian].

2. Krastev, Ivan. (2014). *Russian Revisionism: Putin's Plan to Overthrow the European Legal Order*. *Journal J*, 77. URL: https://www.ji.lviv.ua/n77texts/Rosijskyj_revizionizm.htm (accessed: 23.02.2026) [in Ukrainian].

3. Bull, Hedley. (1977). *The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics*. New York: Columbia University Press, 365 pp.

4. Hansen B. (2016). *The Unipolar World Order and its Dynamics*. In: *The New World Order: Contrasting Theories*. London: Palgrave Macmillan, p. 112–133. URL: https://www.researchgate.net/publication/304750530_The_Unipolar_World_Order_and_its_Dynamics (access date: 12/19/2025)

5. Janžekovič, I. (2023). *The Balance of Power from the Thirty Years' War and the Peace of Westphalia (1648) to the War of the Spanish Succession and the Peace of Utrecht (1713)*. *History of European Ideas*, 49 (3). p. 561–579. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01916599.2022.2077401#abstract> (access date: 11/22/2025)

6. Keohane, R. O. (1984). *Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, 290 pp.

7. Morgenthau, H. J. (1948). *Politics among nations. The struggle for power and peace*. New York, Alfred A. Knopf, 1948. 489 pp.

8. Mumford A. (2013). *Proxy Warfare*. Cambridge, UK: Polity Press, 141 p. URL: <https://archive.org/details/proxywarfare0000mumf> (access date: 11/22/2025)

9. Nuclear weapon modernization continues, but the outlook for arms control is bleak. *New SIPRI Yearbook out now STOCKHOLM INTERNATIONAL PEACE RESEARCH INSTITUTE* 15 June 2020. URL: <https://www.sipri.org/media/press-release/2020/nuclear-weapon-modernization-continues-outlook-arms-control-bleak-new-sipri-yearbook-out-now> (access date: 22.11.2025)

10. O'Neill, Aaron. *Treaty of Versailles - Statistics & Facts* Jul. Statista, Jul 3. 2024. URL: <https://www.statista.com/topics/5893/treaty-of-versailles/#topicOverview>. (date of application: 22.11.2025)

11. Reich, S., Lebow, R. N. *Influence and Hegemony: Shifting Patterns of Material and Social Power in World Politics*. *All Azimuth*. 2017, 1 (6), 17–47. URL: https://www.allazimuth.com/wp-content/uploads/2018/02/Simon-Reich_Influence-and-Hegemony_All-Azimuth-Jul2017_.pdf (дата звернення: 05.12.2025)

www.allazimuth.com/wp-content/uploads/2018/02/2-Simon_Reich__Influence-and-Hegemony_All-Azimuth_Jul2017_.pdf (access date: 05.12.2025)

12. Secretary of State Rubio vows diplomacy attempts will continue in an effort to end Russia's war in Ukraine. Rubio says Trump is the only person who can end the war. By Ashley Carnahan. Fox News. 06. 03. 2025. URL: [https://www.foxnews.com/media/secretary-state-rubio-](https://www.foxnews.com/media/secretary-state-rubio-vows-diplomacy-attempts-continue-effort-end-russias-war-ukraine)

vows-diplomacy-attempts-continue-effort-end-russias-war-ukraine. (date of application: 22.11.2025)

13. Taylor, A.J.P. (1954). *The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918*. Oxford University Press, 687 pp. URL: <https://archive.org/details/dli.bengal.10689.13016> (accessed: 22.12.2025)

14. Waltz, K. N. (1979). *Theory of international politics*. McGraw-Hill. 1979. 251 pp.

International order: theory, history, russian revisionism

Alekseychenko Oleksander
Volodymyrovych

Candidate of Political Science, Doctoral Student

Educational and Scientific Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv

Yuriy Illenko str., 36/1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-2325-1289

The relevance of the study is due to the deepening of the systemic crisis of the international order, which is manifested in the increase in the number of armed conflicts, the devaluation of the norms of international law and the weakening of collective security mechanisms. In modern political discourse, the concept of international order is filled with contradictory interpretations that reflect the strategic interests of leading actors in world politics. This problem acquires particular importance in the context of the Russian-Ukrainian war and the revisionist foreign policy of the Russian Federation, aimed at revising the results of the Cold War.

The purpose of the study is to theoretically and methodologically understand the category of international order in the context of the transformation of the world system and to identify the specifics of the Russian logic of expansion as a factor in the systemic crisis of the post-bipolar security architecture.

The methodological basis of the study is the historical and systemic approaches, which allow us to consider the international order as a cyclical phenomenon with phases of formation, stabilization and crisis collapse. Comparative analysis methods were used to compare the concepts of political realism and the liberal tradition, as well as discursive analysis of conceptual documents and public statements of leading political actors.

The results of the study show that the modern international order combines the institutional preservation of global organizations with the degradation of their regulatory effectiveness. It is proven that the Russian foreign policy strategy is based on a revisionist interpretation of the international order as a system of balance of forces and spheres of influence, which contradicts the principles of sovereign equality of states and international law. The thesis that the world system is in a transitional state, in which a new conflict configuration of international relations is being formed, and the experience of the Russian-Ukrainian war is a key empirical indicator of transformation and requires further scientific understanding, is substantiated. The results obtained expand the possibilities of scientific analysis of modern international processes and form the basis for developing practical recommendations for adapting Ukraine's foreign policy strategy to the conditions of the transitional international order. The conclusions drawn can be used in further research on international relations, geopolitics and international security in order to understand the prospects for the formation of a new architecture of the world order.

Key words: transformation of the international order, balance of power, architecture of international security, geopolitical interest, Russian revisionism, war.

Дата першого надходження статті до видання: 11.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.04.2026